

CZYM JEST NATURA 2000?

Można spotkać się z dwoma określeniami – **obszar Natura 2000** i **sieć Natura 2000**.

Obszar Natura 2000 to nowa forma ochrony przyrody wprowadzona do polskiego prawa w 2004 r., gdy Polska stała się członkiem Unii Europejskiej. Funkcjonuje ona niezależnie od istniejących od dawna parków narodowych, parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody i innych form związanych z dawnym konserwatorskim podejściem do ochrony przyrody (i w pewnym sensie równoległe do nich). Za obszary Natura 2000 uznaje się tereny o największym znaczeniu dla zachowania zagrożonych lub bardzo rzadkich gatunków roślin i zwierząt czy charakterystycznych siedlisk przyrodniczych mających znaczenie dla ochrony wartości przyrodniczych całej Europy (jej różnorodności biologicznej). Sposób ochrony w obrębie każdego z tych obszarów może być inny – zależy on od rodzaju chronionych w poszczególnych obszarach gatunków i siedlisk i ich stanu, który ocenia się w ramach tzw. monitoringu przyrodniczego.

Sieć Natura 2000 to skrócona nazwa **Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000**, która jest wprowadzana na terytorium Unii Europejskiej od roku 1992 – powiększająca się wraz z przystępowaniem do UE kolejnych nowych krajów. Tworzą ją poszczególne obszary Natura 2000, wyznaczone zgodnie z jednolitymi, naukowymi kryteriami zapisanymi w dyrektywie Rady Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej z 21 maja 1992 r. o ochronie siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory w Europie (tzw. dyrektywie „siedliskowej”). Sieć łączy dwa odrębne podsystemy obszarów chronionych – włączono bowiem do systemu Natura 2000 ostoje ptaków o globalnym i europejskim znaczeniu, które tworzone były już w UE wcześniej – od 1979 r. Ochrona ptaków ma w ramach sieci Natura 2000 specjalny status ze względu na długą tradycję ich ochrony. Sieć składa się więc z obszarów wyznaczanych na podstawie zapisów dwóch dyrektyw Unii Europejskiej:

- jeden z podsystemów obejmuje obszary ważne dla ochrony dzikich ptaków, tworzone na podstawie przepisów dyrektywy 79/409/EWG Rady z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (zwanej dyrektywą „ptasią”), zastąpionej w 2009 r. dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa,
- drugi podsystem to obszary wyznaczone w celu ochrony określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk istotnych dla ochrony gatunków roślin i zwierząt (innych niż ptaki) na podstawie dyrektywy Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory.

Sieć Natura 2000 nakłada się na dotychczasowe systemy ochrony przyrody funkcjonujące w państwach europejskich – jednak nie zastępuje ich, a jedynie je uzupełnia. Jej cele i funkcje są bowiem nieco odmienne.

Podstawowym celem tworzenia sieci obszarów chronionych Natura 2000 jest powstrzymanie wymierania gatunków zwierząt i roślin na obszarze Unii Europejskiej. Drugim, prawie równie istotnym celem jest ochrona pełnego spektrum różnorodności biologicznej na tym terytorium – a więc nie tylko tych „najcenniejszych”, bo zagrożonych lub bardzo rzadkich elementów tej różnorodności (które dotychczas chroniono w ramach podejścia konserwatorskiego), ale również elementów typowych i charakterystycznych dla poszczególnych regionów biogeograficznych Europy. Cele przyświecające tworzeniu sieci Natura 2000 są podstawą zachowania równowagi przyrodniczej w środowisku i prawidłowego przebiegu procesów przyrodniczych decydujących o stabilności

i trwałości przyrody. Ma to również ogromne znaczenie dla jakości życia człowieka, a więc i możliwości funkcjonowania obecnych i przyszłych pokoleń. Stan żywej przyrody ma bowiem duży wpływ na stan i funkcjonowanie wielu innych elementów środowiska. Sieć Natura 2000 należy więc postrzegać również jako „kapitał przyrodniczy” znacznej części kontynentu europejskiego.

Procedury wyboru obszarów do sieci Natura 2000 są odmienne dla każdego z dwóch rodzajów obszarów. To co je łączy to to, że **wyłącznie kryteria naukowe co do oceny występowania gatunków i siedlisk brane są pod uwagę przy wyznaczaniu obszarów Natura 2000**. Podstawą zaś tego wyboru jest określenie, co konkretnie ma być chronione w ramach poszczególnych obszarów Natura 2000, a więc **co jest przedmiotem ochrony** – wytyczne w tej sprawie znajdują się w załącznikach do ww. dwóch dyrektyw, których zapisy zostały przeniesione do polskiego prawa. W załączniku I do dyrektywy „ptasiej” wymieniono gatunki ptaków szczególnie ważnych dla Europy (181 gatunków, w Polsce występują 124 z nich), dla których państwa członkowskie Unii mają obowiązek wyznaczenia obszarów ochrony. Są to ptaki zagrożone w skali globalnej oraz ptaki występujące wyłącznie lub przede wszystkim w Europie, a więc te, za które Europa jest szczególnie odpowiedzialna. Część gatunków ptaków ma status gatunków priorytetowych. Do wyznaczania obszarów „ptasich” stosuje się kryteria wypracowane w ramach współpracy ornitologów na forum międzynarodowej federacji organizacji zajmujących się ochroną ptaków – BirdLife International. W załączniku I do dyrektywy „siedliskowej” wymieniono typy siedlisk przyrodniczych o znaczeniu dla całej Unii, które wymagają działań ochronnych (naturalne lub półnaturalne tereny lądowe lub wodne wyróżniające się specyficznymi czynnikami geograficznymi, fizycznymi cechami środowiska i określonymi zbiorowiskami roślinnymi). Wśród nich też są siedliska priorytetowe. Natomiast w załączniku II do dyrektywy „siedliskowej” wyszczególniono gatunki roślin i zwierząt (poza ptakami) o dużym znaczeniu dla całej Unii, dla których ochrony należy miejsca ich występowania wyznaczyć jako specjalne obszary ochrony. Wśród tych gatunków są takie, które określono jako gatunki priorytetowe ze względu na niewielki obszar (zasięg) ich występowania w Europie lub na niekorzystne trendy dotyczące liczebności ich populacji, a zatem gatunki, które należy chronić w sposób szczególny.

Zasady postępowania na obszarach Natura 2000 są zdecydowanie inne niż na terenach chronionych w Polsce wcześniej każdą inną formą ochrony przyrody. Podstawowa różnica pomiędzy dotychczas chronionymi obszarami a obszarami Natura 2000 polega na tym, że reżim ochronny ustala się osobno dla każdego z obszarów sieci Natura 2000, a nie łącznie dla danej kategorii obszarów chronionych (i to na poziomie ustawy) jak było dotychczas. Na jednym obszarze może on przypominać reżim obowiązujący w rezerwach ścisłych czy parkach narodowych, na innym – obowiązujący w parkach krajobrazowych, w których panuje dosyć duża swoboda prowadzenia działalności gospodarczej i ochronę przyrody łączy się z gospodarowaniem przyjaznym środowisku. Będą także obszary potrzebujące jeszcze łagodniejszego reżimu. **Jedynym formalnym wymogiem w odniesieniu do obszarów Natura 2000** (zapisanym w ustawie o ochronie przyrody) **jest unikanie nowej, uciążliwej dla siedlisk i gatunków działalności oraz zapewnienie właściwego stanu ochrony gatunków i siedlisk chronionych w ramach tych obszarów**. Warunki gospodarowania (w tym możliwości uprawiania organizowania turystyki na całym obszarze i w poszczególnych jego częściach) będą więc zależały od wymogów ochronnych głównego przedmiotu ochrony, a zatem od specyfiki danego gatunku lub siedliska czy danych gatunków lub siedlisk, a także jego/ich wrażliwości na zmiany w środowisku. Te **wymogi ochronne dla poszczególnych obszarów Natura 2000 ustalane są w procesie przygotowywania planów zadań ochronnych** (mają je mieć wszystkie obszary) **lub planów ochrony** (dokumenty bardziej szczegółowe, które przygotowywane będą jedynie dla wybranych obszarów lub dla części wybranych obszarów).

Plany zadań ochronnych obejmują okres 10 lat, a plany ochrony obejmą okres 20 lat.

Główna akcja przygotowywania planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 w Polsce rozpoczęła się w końcu 2009 r. (ma się skończyć w II kwartale 2015 r.) w ramach dużego projektu zainicjowanego przez Główną Dyрекcyję Ochrony Środowiska i dotyczy zarówno obszarów lądowych jak i morskich obu typów obszarów Natura 2000 – w jej ramach dzięki środkom UE ma być przygotowanych 406 planów. Projekt jest realizowany we współpracy ze wszystkimi 16 regionalnymi dyrekcjami ochrony środowiska (RDOŚ) oraz z siedmioma parkami narodowymi. Ponadto ze środków krajowych przygotowywane są też plany dla innych obszarów w ramach prac poszczególnych RDOŚ. Wiele planów zostało już zatwierdzonych, ale wiele jest jeszcze w trakcie opracowywania lub w trakcie uzgadniania. Plany przygotowywane są przez specjalistów od ochrony przyrody, ale w ramach bardzo uspołecznionych procedur – z udziałem mieszkańców i instytucji/organizacji działających na terenach poszczególnych obszarów. W planach określa się:

- ekologiczne właściwości siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony obszar został wyznaczony oraz ich szczegółowe rozmieszczenie w obrębie obszaru,
- istniejące i potencjalne zagrożenia dla tych siedlisk i gatunków,
- warunki i zakres wykonywania zadań ochronnych,
- zakres monitoringu przyrodniczego.

Z planów wynikają (wynikać będą) zalecenia dotyczące korzystania ze środowiska w sposób umożliwiający zachowanie przedmiotu ochrony w jak najlepszym stanie. Plany są podstawą prawidłowego zarządzania stanem różnorodności biologicznej w ramach sieci Natura 2000.

Obowiązek ustanawiania obszarów Natura 2000 spoczywa na wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej i większość z nich w dużym stopniu wywiązała już się z tego zadania. Dziś **ponad 26 tys. obszarów Natura 2000 wyznaczonych we wszystkich 27 krajach członkowskich zajmuje już ok. 17,5% terytorium UE**, a proces ich wyznaczania jeszcze się nie zakończył, choć jest bardzo zaawansowany. W przyszłości sieć będzie pokrywała nieco większą część Unii Europejskiej – przewiduje się, że co najmniej 20% powierzchni. Od stanu zachowania przyrody, stopnia jej unikatowości w skali europejskiej i jej udokumentowania zależy to, jak duża część danego kraju będzie włączona do sieci Natura 2000. Obecnie największą powierzchnię obszary Natura 2000 zajmują w takich krajach jak: Słowenia (35,5%), Bułgaria (33,9%), Słowacja (29,0%), Cypr (28,4%), Hiszpania (27,2%) i Grecja (27,1%). Natomiast najmniejszą w Wielkiej Brytanii (7,2%), Danii (8,9%), na Łotwie (11,3%), Litwie (12,1%) i we Francji (12,5%).

Sieć Natura 2000 zajmuje obecnie prawie 20% powierzchni lądowej naszego kraju. Tworzą ją 987 obszarów – wśród nich jest:

- 145 obszarów „ptasich” – czyli obszarów specjalnych ochrony ptaków, ustanowionych na mocy kilku rozporządzeń Ministra Środowiska (z lat 2004-2012), oraz
- 849 obszarów „siedliskowych” – a więc obszarów określanych jako „obszary mające znaczenie dla Wspólnoty” (zgłoszonych przez Polskę do UE w latach 2004-2014 i w znacznej większości zatwierdzonych już przez Komisję Europejską), które w przyszłości zostaną formalnie powołane jako specjalne obszary ochrony siedlisk krajowymi aktami prawnymi.

7 obszarów ma jednocześnie status zarówno obszaru „siedliskowego”, jak i „ptasiego” (stąd proste ich sumowanie daje sumę o 7 wyższą niż 987) – obszary Natura 2000 tych dwóch rodzajów w bardzo wielu miejscach nakładają się bowiem mniej lub bardziej na siebie, ale tylko w 7 miejscach całkowicie, co nadaje im pewien odrębny status w ramach sieci Natura 2000.

W Polsce wiele instytucji włączonych jest w **proces zarządzania siecią Natura 2000**. Za tworzenie sieci odpowiada Ministerstwo Środowiska, które przede wszystkim przygotowuje ramy prawne dla funkcjonowania tej sieci w naszym kraju, natomiast procesem tworzenia obszarów Natura 2000 kieruje od końca 2008 roku Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska (GDOŚ). Bezpośrednim nadzorem nad obszarami Natura 2000 oraz przygotowywaniem planów ochrony dla tych obszarów zajmuje się 16 regionalnych dyrekcji ochrony środowiska, jednak ich nadzór nie dotyczy wszystkich obszarów Natura 2000. Morskie obszary Natura 2000 nadzorowane są przez dyrektorów urzędów morskich, a obszary Natura 2000, które obejmują tereny parków narodowych nadzorowane są przez dyrektorów tych parków.

Za **przyrodniczy monitoring różnorodności biologicznej i krajobrazowej** (podsystem państwowego monitoringu środowiska) mający ogromne znaczenie w procesie zarządzania siecią Natura 2000 odpowiada Inspekcja Ochrony Środowiska (IOŚ), którą kieruje Główny Inspektor Ochrony Środowiska. Składają się bowiem na niego następujące zadania:

- monitoring ptaków, w tym monitoring obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000;
- monitoring gatunków (poza ptakami) i siedlisk przyrodniczych, szczególnie na specjalnych obszarach ochrony siedlisk Natura 2000;
- zintegrowany monitoring środowiska przyrodniczego, będący programem monitoringu funkcjonowania geoeosystemów (krajobrazów) służącym zachowaniu zarówno georóżnorodności, jak i bioróżnorodności całego kraju;
- monitoring lasów.

Nadzorem nad tworzeniem i funkcjonowaniem sieci Natura 2000 na poziomie Unii Europejskiej zajmuje się Komisja Europejska, a dokładniej jej wyspecjalizowany organ – Dyrekcja Generalna Środowisko. Istotną rolę odgrywa też Europejska Agencja Środowiska (EEA), która odpowiadając za monitorowanie stanu środowiska i przygotowywanie różnych raportów i materiałów, wspomaga tym samym Komisję Europejską.

W ramach koncepcji Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 **zaleca się** (nie jest jeszcze prawnie wymagane) **ochronę pełnej struktury przyrodniczej** – a więc także terenów stanowiących połączenia pomiędzy włączanymi do sieci poszczególnymi obszarami Natura 2000. Takie tereny łącznikowe nazywa się **korytarzami ekologicznymi**, a ostatnio „**zieloną infrastrukturą**”. Tereny te umożliwiają bowiem gatunkom migrację między tymi wydzielonymi obszarami, co jest konieczne by te gatunki mogły przetrwać w dalszej perspektywie. Swobodne przemieszczanie się osobników jest podstawą do normalnego funkcjonowania populacji większości gatunków zwierząt, potrzebują one bowiem odpowiedniej przestrzeni do zaspokajania swoich potrzeb życiowych. Ranga ochrony korytarzy ekologicznych bardzo wzrasta w ostatnich latach, tak więc nie tylko wyznaczenie ich, ale też ich ochrona oraz odpowiednie gospodarowanie na tych terenach stanie się z czasem koniecznością i zapewne obowiązkiem prawnym. Funkcje korytarzy pełnią przede wszystkim tereny leśne oraz tereny wodno-błotne, a szczególnie tereny dolin rzecznych. W strukturze tworzonej sieci Natura 2000 znalazło się już wiele fragmentów takich terenów. Aby jednak zapewnić pełną ciągłość sieci trzeba zapewnić niezakłócone funkcjonowanie głównych ciągów ekologicznych łączących obszary Natura 2000, a więc odpowiednią strukturę użytkowania gruntów w ich obrębie, która obecnie nie zawsze odpowiada potrzebom jakie wynikają z funkcji jakie te tereny mają pełnić.

*Bożenna Wójcik
Instytut na rzecz Ekorozwoju*